

Проф. др Јово Радош

ЕПСКА ТРАДИЦИЈА КАО ВРЕДНОСНА ПАРАДИГМА

Уводне назнаке

Постоји готово уврежено мишљење да термин традиција превасходно означава нешто што је, по природи ствари, конзервативно, назадно, старомодно, застарело и превазиђено, (осим ако није у питању понуда неких гурманских производа, где се, примера ради, истиче стогодишња традиција у производњи пива, или вина и сл.). С друге стране, реч модеран се (у свим својим варијацијама), по правилу, веже за оно што је савремено, напредно и у духу новог времена. Међутим, треба рећи да овако изведене и шаблонизирани константе немају своје упориште у једном истинском приступу свету људских вредности. Треба ли подсећати на то да оно што претходи данашњем времену, што је иза нас и чини даљу или ближу прошлост, не представља само гробље онога што није ваљало и што је већ мртво. Историја, као што се зна, ипак, не почиње од нас. А она у себи садржи много вредног и животворног наслеђа. Зато се често треба осврнути уназад и потражити узоре и идеале, којих би се ваљало држати и у садашњем и у будућем времену.

Историјско-аксиолошка изучавања нам показују да су проверене друштвене вредности одувек имале задатак да узгајају, негују, васпитавају и образују друштвено биће човека за оне циљеве живота који обезбеђују интегритет заједнице. Зато је један филозоф с правом говорио: “васпитање је продужетак друштва”. А само усклађеност индивидуалних са заједничким циљевима води остварењу тога идеала (синтеза индивидуализма и колективизма). Најкраће речено, право које сваки субјект има на свестрано развиће (Хегел), императивно са собом намеће и задовољење друштвено-интегративних захтева. Јер, човек не живи само помоћу друштва, већ и за друштво. Зато је једна од наслеђених потреба (која никада не може изгубити на својој актуелности), потреба да се у младе људе усађује и јако социјално осећање одговорности (укључујући традиционалну бригу за очување бића свога народа), насупротив привидној слободи без обавеза и некритичком прихватању модерних, најчешће квази-вредности.

Савремене тенденције у обликовању човекове свести

Данашње време јесте време које је у први план ставило такозвану еманципацију човека, развој његових индивидуалних права, слобода и грађанских хуманистичких назора. Приче о томе, као и приче (увијене у рухо реторике) о садејству либерализма и демократије у укупном технолошком и цивилизацијском просперитету, уз увек заводљива казивања о новчанику и хедонизму као задатом смислу живота, имају, без сумње, своје ефикасно и далекосежно хипнотичко дејство. Када се томе додају помодарска и некритичка прихватања савремених струјања на подручју масовне и суб-културе, а посебно оних који се тичу информативно-медијске технологије, која (поред својих евидентно корисних страна) представља и снажно средство репресивне интеграције свести, (где технолошки ум свакодневно и масовно уобличава чула и свест људи), онда није чудо да се јавио заборав смисла људског бивствовања.

Због тога, а дакако, и услед одсуства хришћанских етичких принципа живота, као и форсирања прагматистичких и макијавелистичких вредносних пројекција, поменути самозабрав у стопу прате и многа девијантна друштвена понашања: наркоманија, бујање секти, насиље, полна изопаченост и сл. (где се, узгред да напоменемо, сви боре за своја права). А чему све то води видимо и из недавног саопштења из Њујорка, где су Уједињене нације већ прогласиле изгубљеном борбу против сиде у једном броју земаља. Код нас се шири и сатанизам, као помодарство или имитирање Запада (извргава се руглу хришћанска вера, посебно кроз акције скрнављења гробаља, уз ломљење крстова, или њиховог окретања наопачке), кроз подсмех се говори о гулама и нашој епској традицији, а уочавају се и многе друге негативне појаве, којима се драстично одступа од аутентичне суштине људског живота.

Ново време је, дакле, у многоне претумбало традиционалне и углавном проверене вредности, које су у народу живеле и трајале (посебно у окриљу верских и обичајних норми) и давале сигурност и гаранцију, како појединцу, тако и колективу у целини. На место њих ступила је на сцену садашња владајућа етика корисности по сваку цену, са усвајањем лажних потрошачких вредности и некритичким прихватањем свега што долази са Запада и што је страно нашој култури и традицији. То је довело до формирања једног новог (углавном типизираних) профила нашег савременог човека (претежно припадника млађих генерација), који је гладан шароликих светских новотарија и модерних (најчешће сумњивих) идеала-вредности. Пошто је стекао привидну слободу, млади човек је, по угледу на живот у великим и блештећим светским метрополама, заменио дан за ноћ. Он је напустио традиционални ритам живота и раније вредносне норме, али је остао препуштен сам себи и својој несигурности, па је тако веома подложан и разноврсним негативним утицајима. Зато се, поред већ реченог, умножава клањање парама, хороскопима, врачарама, алкохолу и дроги, а екстремни облици агресивности све су израженији.

Оживотворење светосавског етоса

У времену данашњих великих искушења неопходно је да се потражи поуздано надахнуће и потпора, како би се успоставила лична и колективна равнотежа и хармонија и тако сачувало здраво језгро нације и друштва. Постоје ли таква чврста етичко-педагошка упоришта којих би смо се могли држати?

Одговори за којима трагамо давно су дати као “сушта Истина”, али су, на жалост, дуго остављани по страни, а и данас се занемарују и препуштају заборава. Реч је, дакако, о већ провереним и непролазним вредностима нашег светосавског етоса. Наши преци на њему су градили своју практичну филозофију живота и преносили је даље, у аманет, наредним генерацијама и потомцима, као еванђеоску традицију која не застаревала ни у једном времену. Кроз епску народну песму уз гусле узношено је све што је добро, праведно и правично, а жигосано све што је тиранија, зло, неправда и силом натурена воља. Посебно је негована свест о истини вере хришћанске и српској православној цркви, као најјачој кохезионој снази у историји нашег народа. У њој су и индивидуа и породица и национ увек налазили поуздан ослонац, како у тескобним и тегобним, тако и у свим другим животним ситуацијама нашег дугог повесног трајања. Кроз њу се неговало хришћанско врлинољубље и градиле вредности хришћанског живота са свешћу да је “земаљско за малена царство, а

небеско увек и довека”. Хришћанска вера била је истински уврежена у биће српског народа, па је вера у врховну божанску правду постала темељ на коме је изграђиван народни морал, који је тежио ономе што је бесмртно и вечно.

Наша гусларска, десетерачка поезија представља истинско извориште и богато подручје за утврђивање моралних ставова и начела моралног понашања и делања. То су, пре свега, начело правдољубља, које је најупечатљивије дато кроз чувену “светосавску моралку” и речи мајке Јевросиме: “Немој сине, говорити криво..., затим начело родољубља и свесног жртвовања “за крст часни и слободу златну”, као и начело врлинољубља, које се утемељује у принципима несебичности, храбрости и издржљивости, јуначког подвига, поштовања непријатеља путем испољавања врлине чојства итд. Са овим наведеним етичким вредностима српски народ се “толико сродно” да су оне постале “његово свакодневно, његово обичајно јеванђеље” (отац Јустин Поповић). Само тако се може објаснити чињеница што је народни дух у свим судбоносним тренуцима своје историје увек претпостављао небеско земаљском, бесмртно смртном, вечно пролазном, праведно неправедном.

Дакле, трајне, проверене вредности не могу застарети, као што не могу застарети вредна уметничка дела, нити остале непролазне вредности човековог историјског битисања. Њих треба поштовати и чувати, не спорећи, при том, ништа што је истински прогресивно и што има Божију и људску меру.

Могућности очувања и неговања епске традиције

Извесно је да је савремена технолошка цивилизација, са вредностима које нуди “богати Запад”, снажно присутна и у нашем друштву. Потрошачка психологија и “фетишистичка метафизика”, као упечатљиви изрази западне идеологије, увелико освајају и свест нашег човека. У питању је тежња да се свима наметну исти (униформни) стандарди живота и да се цео свет стави под своју контролу (глобализација). Код нас су посебно на удару стара и проверена упоришта народног духа и традиције (Српска православна црква, гусле, образовни систем, ћирилица...). Сетимо се само шта је све чинила Аустрија у БиХ, након Берлинског конгреса, да деморалише народну веру. Чак су и гусле биле забрањиване, јер су је оне подсећале “на песме о независности, на часове побуна, на снове о српском јединству” (Андре Бар). Додуше, данашњи удари на српско национално биће имају углавном перфидније методе, али се не могу занемарити ни примери отворених притисака и испољавања грубе силе (окупација Косова и Метохије). Самим тим, не смеју се затварати очи пред тим разноликим опасностима по аутентичне одреднице нашег националног бића. Јер, оне нису пратиоци само ратних времена и војни, којих је препуна историја српског народа, већ и ретких периода мира и просперитета, у којима није тешко пронаћи и утврдити многе појаве националног самозаборава.

У смислу претходно реченог, понекад се учини да су и гулама и епској поезији одбројани дани. То, дакако, није само новија појава. Када је, сада већ готово заборављени песник Драгољуб Филиповић, 1918. на Крфу, док је рат још трајао, објавио своје *Косовске божуре*, тадашња, а и каснија књижевна критика, сматрала је да је то последњи изданак десетерца, те, како се говорило, анахроне песничке форме. (О томе је Радомир Константиновић написао студију – *Свечани погреб десетерца*). Ипак, и након тога, десетерац није ишчезао. Поменимо само Радована Бећировића – Требјешког, легенду римованог десетерца, чије се песме

певају уз гусле једнако као и оне које су забележене од Тешана Подруговића, Филипа Вишњића и других познатих народних певача.

Може се рећи да је овај древни израз жив и данас (кроз певање знатног броја савремених епских песника), а живе су и гусле, чије су струне “још увек истоветне са струнама народне душе” (Амфилохије, митрополит црногорско-приморски). На десетине Културно-уметничких и гусларских друштава на територији Србије, Републике Српске и Црне горе, не дозвољавају да нестане овај аутентични и древни инструмент српског народа. При њима, као и у склопу појединих музичких школа, врши се обука младих, талентованих гуслара. Истовремено, одржавају се и гусларски фестивали, такмичарског и ревијалног карактера. Многи ентузијастички и поклоници епске песме и гусала труде се да своју љубав према народној традицији шире и на друге припаднике нашег народа, тежећи да се не прекине од давнина успостављени континуитет чувања и живе употребе овог светог инструмента.

Да ли ова борба за очување гусала и епске традиције носи са собом позитивну извесност, или ће она у скорој будућности бити изгубљена, зависиће од истински утемељеног кућног, школског и друштвено-културног васпитања, као и усмерења младих генерација да буду чврсте у својој вери, традицији и култури. Наравно, инсистирање на очувању наших традиционалних вредности, не треба једнострано и буквално схватити као потребу конзервирања свих ранијих архаичних елемената живота. Потребно је само пронаћи ону праву (лепу) меру, између аутентичних одредби нашег националног бића и оног што доноси ново време. Јер, самозаборав, уствари, значи и нестанак.